

УДК: 334.7:336.1

Р.В. Ільєнко

ОПТИМІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті визначені окремі недоліки механізму фінансового управління у вищому навчальному закладі. Внесено пропозиції щодо удосконалення вказаного механізму.

The certain separate lacks of financial management mechanism in higher educational establishment are defined in the article. Suggestions in relation to the improvement of the indicated mechanism are made.

Ключові слова: фінансування, навчальний заклад, фінансовий менеджмент закладу освіти.

Головне завдання освіти як соціального інституту полягає в тому, щоб сприяти самореалізації індивіда, навчаючи його професійно спрямованій взаємодії з навколишнім природним і соціальним середовищем. Але практика показує, що виконання цього завдання значною мірою залежить не від бажань індивіда або зусиль освітян, а від чинного механізму фінансування діяльності освітніх установ.

Звідси ключові чинники, що впливають на результативність вирішення освітянських завдань, лежать поза межами суто освітянської сфери, а саме занурені у сферу публічних фінансів як системи фінансових відносин.

Особливо важливим питанням є організація раціонального фінансування установ вищої освіти, оскільки вони функціонують фактично у ринковому середовищі і реалізують свою політику як ринкові агенти, що надають освітні послуги. Крім того, ці ж установи нерідко мають статус бюджетних, що накладає на них певні обмеження, а також встановлює певні гарантії.

А це потребує вивчення проблематики організації фінансового управління у вищих навчальних закладах, зокрема, на основі гармонізації взаємодії учасників фінансових відносин. Потребують теоретико-методологічного осмислення проблеми організації фінансового процесу у вищому навчальному закладі, а також розробка новітніх підходів до організації фінансового управління з урахуванням наявних викликів.

Питанням організації фінансового управління присвячується чимало наукових праць. Плідно працюють над цією проблематикою вітчизняні та зарубіжні науковці, серед яких, зокрема [2-6]. Проте має бути критично проаналізована чинна практика організації фінансового менеджменту та внесено пропозиції щодо її удосконалення.

Мета статті – викласти результати досліджень авторки з питань оптимізації механізму фінансового управління у навчальному закладі.

Протягом 2000–2010 рр. динаміка вищих навчальних закладів характеризувалася такими тенденціями:

- зменшення кількості вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації (з 664 закладів у 2000/2001 навчальному році до 505 закладів у 2010/2011 навчальному році),
- збільшення кількості вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації (з 315 закладів у 2000/2001 навчальному році до 349 закладів у 2010/2011 навчальному році) [1, с. 445].

У 2010/2011 навчальному році до вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації було прийнято 129,1 тис. осіб, до вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації – 392,0 тис. осіб.

У 2010 р. на початковий цикл навчання було зараховано 521,1 тис. осіб, в тому числі: за рахунок коштів державного бюджету – 217,1 тис. осіб (41,7 % від загальної кількості), за рахунок коштів місцевих бюджетів – 29,3 тис. осіб (5,6 % від загальної кількості). Понад половину студентів (учнів) було зараховано до вищих навчальних закладів на умовах оплати за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб [1, с. 445–446].

Тобто сучасні економічні умови актуалізували проблематику фінансування як сфери професійної освіти взагалі, так і навчальних закладів зокрема. Адже навчальні заклади функціонують у ринковому середовищі і виступають на ньому як класичні надавачі послуг. Водночас їх діяльність доволі жорстко регламентується спеціальними законодавчими та відомчими нормативно-правовими актами.

У 2010 р. сфера освіти за рахунок бюджетних коштів була профінансована на суму 79,8 млрд. грн. (для порівняння: у 2002 р. – на суму 12,3 млрд. грн.), в тому числі: за рахунок коштів державного бюджету – 28,8 млрд. грн. (36,1% від загальної суми), за рахунок коштів місцевих бюджетів – 51,0 млрд. грн. (63,9% від загальної суми) [1, с. 58].

Процес фінансування сфери вищої освіти має певні особливості, пов'язані зі специфікою основної діяльності вищих навчальних закладів. По-перше, фінансуван-

ня цієї сфери має забезпечити не лише підтримку основної діяльності (за рахунок поточних видатків), але й нарощування матеріально-технічної бази та постійне підвищення кваліфікації персоналу, насамперед професорсько-викладацького складу. По-друге, значна кількість витрат та програм у сфері вищої освіти переслідує некомерційну мету, а тому до них непридатні традиційні методики визначення ефективності та результативності. По-третє, фінансування сфери вищої освіти залежить від макроекономічної ситуації, від рішень органів влади та управління (які визначають, зокрема, рівень заробітної плати працівників вищих навчальних закладів). По-четверте, у структурі фінансування сфери вищої освіти традиційно значною є частка державного бюджету (переважно у державних та комунальних вищих навчальних закладах), а також різноманітних відомчих програм (здебільшого у державних вищих навчальних закладах, що входять у систему управління певних відомств).

Потрібна оптимізація державної політики фінансування вищої освіти на основі вироблення єдиних концептуальних підходів до формування відповідних програм і проєктів, запровадження новітніх інструментів державно-приватного партнерства, залучення нових джерел фінансування інвестицій.

Вищі навчальні заклади державної форми власності формують та реалізують власну фінансову політику з огляду на приписи органів державного управління в контексті реалізації загальної моделі фінансування.

Фінансування установ вищої освіти, здійснюється, зазвичай, на основі застосування методології кошторисного планування. Вона передбачає, що кожна установа (незалежно від того, чи веде облік самостійно, чи через централізовану бухгалтерію) складає індивідуальні кошториси, в яких визначаються окремі фінансові показники функціонування організації у плановому періоді. Існують два типи кошторисів:

- кошторис доходів і видатків, який складають установи, які можуть отримувати доходи з позабюджетних джерел за рахунок надання платних послуг (здебільшого до них належать заклади охорони здоров'я, освіти і культури, наукові установи),

- кошторис видатків, який складають установи, які зазвичай не отримують доходи з позабюджетних джерел (органи державної влади та управління, юрисдикційні органи, зокрема суди і прокуратура).

Виділяють чотири групи видатків освітньої установи: поточні, капітальні видатки, кредитування з вирахуванням погашення, нерозподілені. До поточних видатків включаються видатки на товари і послуги (в тому числі оплата праці співробітників бюджетних установ, нарахування на заробітну плату, придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки, видатки на відрядження, оплата комунальних послуг та енергоносіїв тощо), виплата відсотків (доходів) за зобов'язаннями, субсидії і поточні трансферти. До капітальних видатків включаються придбання основного капіталу, створення державних запасів та резервів, придбання землі та нематеріальних активів, капітальні трансферти.

Порядок та процедура складання різних типів кошторисів докладно висвітлені у спеціальній літературі [2, с. 210–255].

Серед основних проблем удосконалення методології кошторисного планування у освітніх установах можна виділити такі [2, с. 230–244; 3, с. 134; 4, с. 27–28]:

- неможливість повного врахування динаміки цін (вартості) на основні благ (включаючи вартість праці), що споживаються (використовуються) бюджетною установою

(так, у 2009 р. був несподівано для установ освіти та інших установ переглянутий розмір мінімальної заробітної плати, що потребувало коригування кошторисів та оперативного узгодження їх з фінансовими органами);

– відсутність методик прогнозування обсягів надходжень від надання платних освітніх послуг (окремі послуги можуть надаватися і платно, і безоплатно);

– висока залежність доходів окремих бюджетних установ від загальних макроекономічних показників (наявних і реальних доходів населення), що майже неможливо врахувати у кошторисному плануванні;

– недосконалість методик планування матеріальних витрат і, як наслідок, необґрунтоване завищення окремих видатків (ціна палива, послуг зв'язку, окремих матеріалів);

– імовірнісний характер планування кількості (одиниць) та обсягу (глибини) надання певних послуг (кількість студентів тощо).

З метою розв'язання означених проблем необхідно вжити низку системних заходів, спрямованих на вдосконалення механізму фінансового управління у вищому навчальному закладі.

До чинних методик кошторисного планування витрат освітнього закладу мають бути внесені зміни, які б дозволяли враховувати динаміку цін (вартості) на основні блага (включаючи вартість праці), що споживаються (використовуються) освітньою установою [5, с. 27]. Планування витрат на закупівлю енергоносіїв має здійснюватися з використанням даних про індикативні ціни, визначені відповідними регуляторами. Планування витрат на оплату праці має здійснюватися на основі інформації про мінімальну заробітну плату, розмір якої (з усіма підвищеннями протягом року) встановлюється до початку бюджетного періоду.

Планування витрат має здійснюватися з урахуванням минулої практики державних закупівель, оцінки матеріальних витрат на транспортування та зберігання.

Доцільно також розробити методичні підходи до прогнозування доходів закладу вищої освіти від надання освітніх та супутніх послуг. Вказане питання є актуальним не тільки для закладів професійної освіти, а й загальноосвітніх закладів, включаючи школи і навіть дитячі садочки. Приміром, у школах можна отримувати додаткові офіційні доходи, пов'язані з проведенням факультативних занять, гуртків, груп продовженого дня, організації екскурсій, наданням психолого-педагогічної допомоги тощо; у дитячих садках можна вивчити питання про відкриття платних груп (групи, діяльність яких повністю фінансується за рахунок коштів батьків), додаткових гуртків із вивчення іноземних мов, груп естетичного виховання тощо. Вказані методичні підходи мають враховувати прогнози щодо динаміки показників ринку окремих послуг як у розрізі напрямів (сегментів) освіти, так і у розрізі регіонів. Але при цьому слід пам'ятати про необхідність неухильного дотримання конституційної норми про загальне право громадян на освіту.

Вважаємо, у сфері вищої освіти було б доцільно складати так звані «перспективний бюджет розвитку» на середньострокову перспективу (3-5 років). Це б дозволило більш виважено спланувати та уточнити параметри фінансування окремих інвестиційних проектів, які реалізують освітні заклади (будівництво та ремонт гуртожитків, закупівля та оновлення навчального обладнання тощо).

Враховуючи сучасні виклики, що спричиняють необхідність підвищення національної конкурентоспроможності, держава має взяти на себе обов'язок жорсткого контролю

лю за фінансуванням проектів з оновлення основних фондів вищої освіти щодо проривних освітянських проектів у галузях інформатизації, застосування інформаційно-комунікаційних технологій, забезпечення сучасними засобами навчання тощо.

Насамкінець, відзначимо проблему оптимізації мережі навчальних закладів у сфері вищої освіти, про що постійно нагадують експерти [6]. Вважаємо, що розв'язання цього питання здатне поліпшити фінансування ефективних закладів освіти, сконцентрувати фінансові ресурси на реалізації необхідних проривних проектів.

Приміром, станом на початок 2011 р. підготовку фахівців із вищою освітою здійснювали, як було вказано, 854 вищі навчальні заклади усіх рівнів акредитації та форм власності [1, с. 445]. Вони підпорядковані 26 міністерствам і відомствам, 10 з яких мають у підпорядкуванні лише один заклад [7, с. 125]. Такої практики не має жодна європейська держава. Аналіз зарубіжного досвіду показує, що у країнах з ідентичними демографічними показниками середня кількість студентів в одному вищому навчальному закладі становить, наприклад, в Іспанії – 22 тис., в Італії – 23 тис., у Греції – 14 тис. студентів, а в Україні – лише 3 тис. осіб [7, с. 125]. Тому необхідно вдумливо і наполегливо проводити реформування механізму фінансування освіти як у напрямі удосконалення процедур фінансового менеджменту, так і в напрямі подальшої оптимізації мережі.

Таким чином, у методології кошторисного планування діяльності вищого навчального закладу необхідно запровадити зміни, які уможливають гнучке врахування динаміки цін (вартості) на основні блага (включаючи вартість праці), що споживаються (використовуються) в процесі основної діяльності.

Доцільно розробити методики прогнозування обсягів надходжень у вищому навчальному закладі від надання платних освітніх послуг (окремі послуги можуть надаватися і платно, і безоплатно), а також методики планування матеріальних витрат.

Держава має забезпечити повноцінне фінансування проривних освітянських проектів, маючи на увазі, що якісна вища освіта є основним чинником формування знаннєвого суспільства.

Одним із напрямів поліпшення стану фінансування освіти є оптимізація мережі вищих навчальних закладів з урахуванням економічно обґрунтованих критеріїв.

Надалі мають бути проведені дослідження з розробки моделей фінансування освітніх установ залежно від змін макроекономічної ситуації.

1. Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Август Трейд, 2011. – 559 с.;
2. Бюджетний менеджмент: підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; за заг. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2004. – 864 с.;
3. *Галушка Є.О.* Бюджетний менеджмент: навч.-метод. посіб. – Чернівці: Книги, 2007. – 280 с.;
4. *Януль І.Є.* Бюджетний процес в Україні та напрями його вдосконалення / І.Є. Януль // *Фінанси України.* – 2005. – № 9. – С. 25–29;
5. *Боголіб Т.М.* Управління фінансами вищих навчальних закладів / Т.М. Боголіб // *Фінанси України.* – 2003. – №9. – С. 26–31;
6. *Комарова О.А.* Освітній потенціал: теоретико-методологічні та практичні аспекти формування: монографія / О.А. Комарова. – Кіровоград, ДЛАУ, 2009. – 336 с.;
7. *Економічні аспекти проблем розвитку вищої освіти в Україні: монографія / кол. авторів; за ред. І.М. Грищенко.* – Хмельницький: Вид-во ХНУ, 2010. – С. 341–362.